

ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Τό θεμελιώδες πολιτισμικό πρόβλημα πού θέτει στόν δυτικό άνθρωπο ή τάση του νά έξαντικειμενικεύη άσυναίσθητα όλα τά προϊόντα καί τίς συλλήψεις τῆς συνείδησής του.

ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΜΠΟΥΡΑΤΙΝΟΥ

«Τό γάρ αὐτό νοεῖν ἐστίν τε καί εἶναι»

(Παρμενίδης).

«Μή προσέχοντας τήν διαδικασία μέ τήν ὁποία τά πράγματα ἀναδύονται στήν συνείδηση, οἱ συνηθισμένοι ἄνθρωποι καταλήγουν νά χρησιμοποιοῦν τήν γλῶσσα ὡς ἀπλή ἐκφορά λέξεων. Τονίζουν τήν ἔκφραση τοῦ λόγου καί τό ἀμέσως συλληπτό περιεχόμενό του, εἴτε γράφουν, εἴτε ὁμιλοῦν»

(Μάρτιν Χάιντεγκερ).

«Δέν ὁδηγεῖ ἡ ἀπόδειξη στήν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια ὁδηγεῖ στήν ἀπόδειξη»

(Ἄλμπερτ Ἄινσταϊν).

Ἐπάρχει μιά γενικῶς παραδεκτὴ ἐκτίμηση γιά τήν ἱστορική διαδρομή τῆς φιλοσοφίας. Εἶναι πῶς κάθε σοβαρὴ σύλληψη ἢ ἐνόραση στόν χῶρο της ξεκινᾷ ἀπό τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας. Ἐνα πρᾶγμα δέν ἔχει ἐξετασθῆ ἀρκετά σέ σχέση μ' αὐτὴν τὴν ἐκτίμηση: Κάτω ἀπὸ ποῖο γενικώτερο κριτήριό λειτούργησε ὁ τύπος τοῦ συνειδέναι πού καθώρισε τὴν διαμόρφωση ἢ τὴν ἀντίκρουση τῶν φιλοσοφικῶν θέσεων, ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα μέχρι σήμερα; Τί σφράγισε αὐτό τό συνειδέναι;

Μέ τό παραπάνω ἐρώτημα δέν ἐννοῶ τό γνωσιοθεωρητικό ὑπόβαθρο τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς ἐπιστήμης. Ἐπίγνωση τοῦ ὑπόβαθρου αὐτοῦ εἶχαν ἤδη οἱ Ἑλεᾶτες. Ἐννοῶ κάτι βαθύτερο: Τὴν κρυσταλλωτικὴ ροπή τῆς ἴδιας τῆς συνειδησιακῆς λειτουργίας, ἀνεξαρτήτως ἀντικειμένου, ἢ ψυχολογικῶν καί πολιτισμικῶν ἐπιδράσεων. Εἰδικώτερα, ἐννοῶ τὴν τάση τῆς συνείδησης νά συγκεκριμενοποιῆ, ἀφαιρῆ καί τελικὰ ἀνεξαρτοποιῆ τίς συλλήψεις της σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά εἰσπράττη τά πάντα ὑπὸ τό πρῖσμα τέτοιων συγκεκριμένων ἀνεξαρτήτων ἀφαιρέσεων. Ὡς καί ὁ παραγωγός τῶν ἐν λόγῳ ἀφαιρέσεων ἐξετάζεται τότε μέσα ἀπὸ τό πρῖσμα τοῦ προϊόντος του χωρὶς νά τό καταλαβαίνει. Γίνεται αὐτό πού βλέπει.

Ἐννοῶ καί κάτι ἄλλο: Ἐρχεται μιά στιγμή πού ἡ ἀντικειμενοποιός ροπή τῆς συνείδησης θεωρεῖται ὄχι μόνο δοσμένη, ἀλλὰ ἡ μόνη. Ἐχεις τίς ὅποιες φιλοσοφικές ἢ ἐπιστημονικές ἀντιλήψεις ἐπειδὴ ἡ συνείδησή σου πιάνει τίς ὅποιες «ἀλήθειες». Οἱ διαφορές καί τά προβλήματα στόν θεωρητικό τομέα ἀνακύπτουν λόγω τοῦ τί συλλαμβάνει ἢ δέν συλλαμβάνει ἡ συνείδηση, ὄχι λόγω τοῦ πῶς συλλαμβάνει, ποῖος συλλαμβάνει, ἢ γιατί συλλαμβάνει. Κάθε σύλληψη θεωρεῖται ὀρθή ἢ ἐσφαλμένη, βάσιμη ἢ ἀβάσιμη, πρωτότυπη ἢ ἐξ ἀντανακλάσεως, χωρὶς νά μπορεῖ νά εἶναι ἀμφοτέρω, κάτι τό ἐντελῶς διαφορετικό ἢ κάτι τό ταυτόχρονα διαφορετι-

κό και ὁμοιο. Δέν ὑπάρχει καμμία δυνατότητα νά γίνη κατανοητό κάτι, ὅπως ἡ πολυαξιωματική λογική τῆς κβαντομηχανικῆς, πού λέει ὅτι ὠρισμένα μικροσωματίδια ὕλης περιδινοῦνται ταυτόχρονα μέ ἀντίθετη φορά. Εἶτε εἶναι ἡ συγκεκριμένη σύλληψη αὐτό πού δηλώνει ὅτι εἶναι, εἶτε δέν εἶναι. Ὁλη ἡ ἀλήθεια (ἢ τό σφάλμα) βρίσκεται στήν διατύπωση. Ἡ σκέψη κατατάσσεται στά ἀντικείμενα πού παράγει καί χειρίζεται ὁ ἄνθρωπος, ὅπως τά ἀγγεῖα, οἱ μηχανές ἢ οἱ νόμοι.

Ἡ ἐπικράτηση τῆς ἐξαντικειμενικευτικῆς ροπῆς τῆς συνείδησης

Ἡ ἀπόδοση σημασίας στήν κατάληξη τῆς συνειδησιακῆς λειτουργίας μάλλον παρά στήν ροή της, τήν ποιότητά της ἢ τήν ἀφετηρία της ἐντός τοῦ συγκεκριμένου στοχαστῆ, συνυφαίνεται μέ τήν ὑποστασιοποιό τάση τῆς ἴδιας τῆς γλώσσας μετά τή διάδοση τῆς γραφῆς κατά τήν ἀρχαιότητα. Ἀναγορεύεται ὅμως σέ κανόνα τῆς σκέψης ἀπό τόν Ἀριστοτέλη καί ἔπειτα. Διαχέεται ἀπό τότε στόν δυτικό πολιτισμό μιά προοδευτική ἄγνοια τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ ἐξαντικειμενισμός εἶναι μία μόνο ἀπό πολλές ἐγγενεῖς ροπές τῆς συνείδησης, δίπλα στήν ἀναζήτηση, τήν ἐνόραση, τό διασυνδέειν, τήν διαίσθηση, τήν ἀναφορά στό ὅλο καί ἄλλες. Ὁ ἐξαντικειμενισμός θεωρεῖται πιά ἡ κυριώτερη, ἂν ὄχι ἡ μόνη ροπή καί ἔτσι ἐπισκιάζει ὄχι μόνο τίς ἄλλες, μά ἕνα πολύ σημαντικό δεδομένο: Ὅτι ὁ ἄνθρωπος πού λειτουργεῖ ὑπό τό πέλμα αὐτοῦ τοῦ ἐξαντικειμενισμοῦ χάνει τόν ὄντογνωσιοθεωρητικό ἐκεῖνο ὑποψιασμό, πού τοῦ ἐπιτρέπει νά ἔχη μονίμως πρό ὀφθαλμῶν ὅτι ἂν συλλαμβάνη ἢ στοχάζεται κάτι ὅπως τό συλλαμβάνει ἢ τό στοχάζεται, τοῦτο ὀφείλεται περισσότερο στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο συλλαμβάνει ἢ στοχάζεται καί λιγώτερο στό ἴδιο τό ἀντικείμενο τῆς σύλληψής του ἢ τοῦ στοχασμοῦ του.

Ἀπειρες διχογνωμίες στήν ἱστορία τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ πηγάζουν ἀπό τήν ἀπώλεια τοῦ παραπάνω ὄντογνωσιοθεωρητικοῦ ὑποψιασμοῦ καί τήν κυριαρχία τοῦ ἐξαντικειμενισμοῦ ἀπέναντι στίς ἄλλες συνειδησιακές ροπές, πού τήν προκαλεῖ. Π.χ. ἡ διχογνωμία θεολόγων-ὀρθολογιστῶν, ἡ ἰδεολόγων-ὕλιστῶν, εἶναι τελείως ἐπιδερμική, μιά ὑπόθεση καθαρῶς οἰκογενειακή. Ἡ οὐσιαστική διαφορά δέν βρίσκεται ἀνάμεσα στόν ὕλισμό καί τήν πνευματικότητα, ἢ τήν λογική καί τήν διαίσθηση, ὡς ἀντικειμενικά κοσμοεἶδωλα. Βρίσκεται ἀνάμεσα στόν ἀσυνείδητο ἐξαντικειμενισμό τῆς ὅποιας ὕλικῆς ἢ πνευματικῆς σύλληψης ἀπό τή μία μεριά καί τήν ἐπιγνώσει ἔνταξη τῆς κάθε σύλληψης στό ὅλο ἀπό τήν ἄλλη. Πνευματικός ἄνθρωπος δέν εἶναι αὐτός πού πιστεύει στήν «πνευματικότητα». Εἶναι αὐτός πού δέν σχάζεται συνειδησιακά — εἶτε ἀσχολεῖται μέ τό πεῦμα, εἶτε ἀσχολεῖται μέ τήν ὕλη. Ἀντίστοιχα, ὕλιστῆς δέν εἶναι αὐτός πού «πιστεύει» στήν ὕλη. Εἶναι αὐτός πού βλέπει τά πάντα ὡς ἀντικείμενα, εἶτε ἀσχολεῖται μέ τόν Θεό εἶτε ἀσχολεῖται μέ τό ἤλεκτρονιο. Πνευματικότητα σημαίνει νά ἀφορμᾶται ἡ συνείδηση ἀπό καί νά καταλήγη εἰς τό ὅλο, ἔστω καί ἂν ἀσχολῆται μέ τό μερικό. Ὑλισμός σημαίνει νά ἀφορμᾶται ἡ συνείδηση ἀπό καί νά καταλήγη εἰς τό μερικό, ἔστω καί ἂν ἀσχολῆται μέ τό ὅλο.

Οἱ λησμονημένες ἐνδιάθετες ἰκανότητες τῆς συνείδησης

Προχωρώντας συνεχῶς περισσότερο στόν δρόμο τῆς συνειδησιακῆς ἐξαντικει-

μενίκευσης (καί συνεπῶς τοῦ συνειδησιακοῦ μερισμοῦ) τοῦ κόσμου, ὁ δυτικός ἄνθρωπος ἀπέβαλε μιά σειρά ἀπό ἐνδιάθετες ἱκανότητες, πού συμμεριζόταν παλαιότερα μέ τούς ἀνθρώπους ἄλλων πολιτισμῶν. Οἱ ἐνδιάθετες αὐτές ἱκανότητες εἶναι:

1ο) Ἡ ἐπίγνωση τοῦ τί συμβαίνει ὅταν συλλαμβάνης κάτι. Ὁ δυτικός ἄνθρωπος λησμόνησε τί ἀκριβῶς ὑπαισέρχεται στίς συλλήψεις του — ποῖο ποσοστό τους ὀφείλεται στά γυμνά στοιχεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καί ποῖο ποσοστό ἔχει ἀναμορφωθῆ ἀπό τόν ἴδιο, πῶς καί γιατί.

2ο) Ἡ ἄμεση ἐπισήμανση τῶν ἀρνητικῶν, θετικῶν, διερευνητικῶν ἢ ὑπερβατικῶν ἀντιδράσεων στά βάθη τῆς συνείδησης ὅταν ἔρχεται αὐτή σέ ἐπαφή μέ ὅ,τιδήποτε. Ὁ δυτικός ἄνθρωπος ἐγκατέλειψε τήν πανάρχαιη πρακτική τῆς παρακολούθησης τῶν ἐκπομπῶν ἰσχυρῶν παλμοδονήσεων ἐκ μέρους τοῦ νοῦ, τῶν αἰσθήσεων ἢ τοῦ περιβάλλοντος χώρου καί τῆς διάκρισής των ἀπό τίς ἐκπομπές λεπτῶν παλμοδονήσεων.

3ο) Ἡ ἰσότιμη καί ταυτόχρονη παρατήρηση τόσο τῆς συνείδησης, ὅσο καί τοῦ ὅποιου ἀντικειμένου της. Ὁ δυτικός ἄνθρωπος ἔχασε τήν ἐπαφή μέ τήν ἀνθρωποκεντρικότητα τῆς ἀντιληπτικῆς διαδικασίας. Ξέχασε ὅτι ὁ ἴδιος σκέπτεται ὅπως σκέπτεται ἐπειδή εἶναι αὐτός πού εἶναι. Πίστεψε ὅτι εἶναι αὐτός πού εἶναι ἐπειδή σκέπτεται ὅπως σκέπτεται.

Οἱ δύο κυριώτεροι παράγοντες τῆς δυτικῆς σκέψης

Μέ ἄλλα λόγια, γιά τόν δυτικό ἄνθρωπο ἐξαφανίσθηκε σέ κάποια φάση τῆς ἐξέλιξής του ἡ σκέψη ὡς παραπομπή στήν πραγματικότητα καί ἐμφανίσθηκε ἡ σκέψη ὡς περιγραφή της. Ἐγκαταλείφθηκε ἡ σύλληψη ὡς διαδικασία προσέγγισης στά ἐπί μέρους καί υἱοθετήθηκε ἡ σύλληψη ὡς ὀργανωμένη των παρουσίαση. Τό μέσο ἔγινε τό μήνυμα πολύ πρὶν τό ἐπισημάνη ὁ Μάρσαλ Μακλούαν, μέ ἀποτέλεσμα νά κυριαρχήσουν στήν δυτική σκέψη δύο θεμελιώδεις παράγοντες.

Ὁ πρῶτος ἐκφράζεται μέ τόν ἀντικειμενοκεντρικό χειρισμό τῶν συλλήψεων. Ὁφείλεται στό γεγονός ὅτι ἀπό ἕνα χρονικό σημεῖο καί μετά, ἡ συνείδηση ἀγνοεῖ προοδευτικά τόσο τήν διαστρωμάτωση τῆς ἴδιας, ὅσο καί τό γεγονός ὅτι ἐκείνη εἶναι πού καθορίζει (ἐν πολλοῖς) τήν συλληπτική διαδικασία. Λησμονεῖ τό ἄτομο ὅτι ἀφετηρία κάθε ἀντικειμένου πού συλλαμβάνει εἶναι ὁ νοῦς. Μένει μέ τήν ἐντύπωση ὅτι, ἀντιθέτως, ἡ ἀφετηρία βρίσκεται στό ἴδιο τό ἀντικείμενο. Ὁ νοῦς ἀντιπροσωπεύει ἀπλῶς ἕνα εἶδος παθητικοῦ δέκτη τῆς μορφικῆς ὑπόστασης τοῦ ἀντικειμένου.

Ἡ διπλῆ αὐτή ἄγνοια ἔχει τρία διαδοχικά ἀποτελέσματα, τό κάθε ἕνα ἀπό τά ὁποῖα πηγάζει ἀπό τό προηγούμενο.

Τό πρῶτο ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ ἰσοπεδωτική λειτουργία τῆς ἴδιας τῆς συνείδησης. Συνειδησιακές καταστάσεις πού ἀνακύπτουν σέ ποικίλα βάθη, πού διαπλέκονται μέ ποικίλους ψυχολογικούς κραδασμούς ἢ πού ζυμώνονται μέ ποικίλες κατηγορίες ἀντίληψης, εἰσπράττονται σάν νά ἔχουν τήν ἴδια πηγή προέλευσης. Τό ἄτομο δέν ὑποψιάζεται τήν ὑπαρξή διαφορετικῶν ποιότητων ἢ καταστάσεων στόν συνειδησιακό του χῶρο.

Τό δεύτερο ἀποτέλεσμα τῆς διπλῆς ἄγνοιας πού καταλαμβάνει τόν ἄνθρωπο

μετά τήν ἐφεύρεση τῆς γραφῆς, εἶναι ὅτι ἀφοῦ εἰσπράττει τά πάντα στό ἴδιο ἐπίπεδο, ἡ συνείδηση προβαίνει σέ συγκρίσεις οὐσιαστικά ἀνομοίων καταστάσεων. Ἐκόμα σημαντικώτερο, ἡ συνείδηση ὀργαώνει τίς ἀνόμιες καταστάσεις σέ μιάν ἀπλουστευτική διπολική βάση. Ἔτσι, π.χ. ἡ ἐλευθερία, πού ἀφορᾷ στόν χειρισμό τοῦ κόσμου, ἀντιπαραβάλλεται πρὸς τήν αἰτιότητα, πού ἀφορᾷ στήν λειτουργία του. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ κάθε ἄλλο ζεῦγος ἀπό φαινομενικές ἀντιθέσεις. Ὁ δυτικός ἄνθρωπος μπορεῖ νά συλλάβῃ κάτι μόνο ἂν τό δῆ ὑπό τό φῶς κάτινος ἄλλου, πού μοιάζει ἀντίθετό του. Δέν μπορεῖ νά εἰσπράξῃ τίποτε ὡς ἔχει, αὐτό καθ' αὐτό, ὅπως θά ἔλεγε ὁ Σωκράτης.

Τό τρίτο ἀποτέλεσμα τῆς διπλῆς ἄγνοιας, πού καταλαμβάνει τόν δυτικό ἄνθρωπο μετά τήν ἐφεύρεση τῆς γραφῆς, εἶναι ἡ ὑπερτροφία τῆς διανόησης ἀπέναντι στήν διαίσθηση. Συλλαμβάνοντας τά πάντα ἰσοπεδωτικά, ἡ διανόηση προχωρεῖ σέ ἀτελείωτες παραλλαγές, ἐπεξεργασίες, ἀντιμεταθέσεις καί δομήσεις ἐννοιῶν, ἐνοράσεων καί κοσμοειδώλων μέ σκοπό νά ἱκανοποιήσῃ τίς δικές της πιά ἀνάγκες μᾶλλον παρά νά ὑπηρετήσῃ τήν ἀλήθεια. Ἡ ὑπερτροφία αὐτή οἰκοδομεῖ τέτοιους λαβυρίνθους συγχύσεων, παρεξηγήσεων καί ἐπισημάνσεων κενῶν περιεχομένου, ὥστε ἐλάχιστοι ἄνθρωποι μποροῦν πιά νά ἔλθουν σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τήν γυμνή πραγματικότητα. Δημιουργοῦνται διαδοχικά πέπλα ἀντιληπτικῆς ἐπικάλυψης τῆς τελευταίας — ἓνα εἶδος δεύτερης φύσης — ἔτσι πού ἡ συνείδηση καταντᾷ δεσμία τῶν κατασκευῶν της. Ἡ δυτική σκέψη ἀντιπροσωπεύει τό ἱστορικό τῆς ὕφανσης καί ἐναπόθεσης τέτοιων ἐπαλλήλων πέπλων. Ἀντιπροσωπεύει τόν μεγάλο κατακλυσμό πού περιγράφουν ὡς τήν πλήρη καταστροφή τοῦ κόσμου ὅλες σχεδόν οἱ μυθολογίες — προσπαθώντας νά μᾶς προειδοποιήσουν γιά τόν τρομακτικό κίνδυνο τοῦ ἀνεξέλεγκτου ἐξαντικειμενισμοῦ.

Ὁ δεύτερος παράγοντας πού συνυφαίνεται στήν δυτική σκέψη ἀπό τότε πού ἐφευρέθηκε ἡ γραφή, εἶναι ἡ ὑποστασιοποιός πρόσληψη τῶν ἰδίων τῶν ἀντικειμένων, πού ὑποπίπτουν στήν ἀντίληψη. Ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι ἡ συνείδηση λησμονεῖ προοδευτικά τόν δυναμικό καί συναρτησιακό χαρακτήρα αὐτῶν τῶν ἀντικειμένων. Ξεχνᾷ ὅτι οἱ πέντε αἰσθήσεις πιάνουν μικρό μόνο μέρος τοῦ μήκους τῶν κυμάτων πού ἐκπέμπουν τά ἀντικείμενα ἢ τῶν χωροχρονικῶν των ἐξαρτήσεων. Ἀντιθέτως, μένει μέ τήν ἐντύπωση ὅτι ἡ πραγματικότητα ἐξαντλεῖται στά μήκη κύματος πού ὁ ἄνθρωπος εἶναι σέ θέση νά συλλαμβάνῃ. Τό ἀποτέλεσμα τῆς λησμονιᾶς αὐτῆς εἶναι ἡ αἴσθηση ὅτι τά πράγματα (στά ὅποια ὁ ἄνθρωπος περιλαμβάνει τώρα καί τίς ἐννοίες) εἶναι αὐτοτελῆ, ἀλληλοαποκλείονται καί ὑπόκεινται στόν αὐθαίρετο χρησιμοθηρικό χειρισμό.

Ἡ ἐξαιρετική περιπλοκότητα τῆς δυτικῆς σκέψης ὀφείλεται στήν συνεχῆ ἀλληλεπενέργεια τῶν παραπάνω δύο θεμελιωδῶν τάσεων. Καί ἡ ὑλιστική της σφραγίδα ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι οἱ δύο αὐτές τάσεις κατέκτησαν πρῶτα τήν δυτική θρησκεία, μέσα ἀπό τήν ὁποία (καί χάρη στήν ὁποία) ἄλωσαν ἐν συνεχείᾳ κάθε ἄλλο τομέα. Στήν Δύση θρησκεία, πνευματικότητα καί παιδεία δέν μπόρεσαν νά προσφέρουν ἓνα ἀντίβαρο στήν συνειδησιακή ἰσοπέδωση καί τήν περιοριστική ἀντικειμενικοποίηση. Ἀντίθετα, ἔγιναν οἱ σημαιοφόροι των. Οἱ λίγοι σοφοί ἢ μύστες πού τόλμησαν νά σηκώσουν τό λάβαρο τῆς συνειδησιακῆς αὐτοεξέτασης καί τῆς

συναρτησιακής θέασης έξοστρακίσθηκαν από τήν κοινωνία, ἄν δέν θανατώθηκαν ἢ περιθωριοποιήθηκαν ὡς τρελοί.

Τό ἀδιέξοδο τῆς ἀντικειμενοκρατούμενης γνωσιοθεωρητικῆς ἔρευνας

Τά παραπάνω σημαίνουν ὅτι καμμία ἀποτίμηση τοῦ ἀντικειμενικοῦ λόγου —ἐπιστημονικοῦ ἢ φιλοσοφικοῦ— δέν εἶναι δυνατή ἄν δέν βρεθῆ προηγουμένως ἱκανοποιητική ἀπάντηση στά ἐξῆς πέντε θεμελιώδη ἐρωτήματα:

1) Ἔχει ἐπίγνωση ὁ ἐνδιαφερόμενος τοῦ γεγονότος ὅτι στήν λειτουργία τῆς συνείδησης σήμερα διαπλέκονται δύο ἐπίπεδα — ἓνα στό ὁποῖο εἰσπράττει τά πράγματα ὡς ἀλληλοπεριχωρούμενο σύνολο καί ἓνα ἄλλο στό ὁποῖο τά εἰσπράττει ὡς χωριστά ἀντικείμενα;

2) Ἔχει ἐπίγνωση ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπό τά δύο αὐτά ἐπίπεδα, οἱ αἰσθήσεις του διαμορφώνουν τό ἀντικείμενό τους καί ὁ νοῦς ἐπεξεργάζεται τήν εἰκόνα του σύμφωνα μέ ἐγγενεῖς νευροφυσιολογικούς καθορισμούς;

3) Ἔχει ἐπίγνωση ὅτι στούς παραπάνω νευροφυσιολογικούς καθορισμούς πρέπει νά προσθέσῃ μιᾶ δεύτερη κατηγορία καθορισμῶν — ἐκείνων πού συνυφαίνονται μέ τήν ψυχοσύνθεση τοῦ ἰδίου, μέ τίς ἐμπειρίες του κατά τό παρελθόν, μέ τό πολιτισμικό του ὑπόβαθρο, μέ τά ἐπαγγελματικά του συμφέροντα καί μέ τήν ὅποια κοσμοαντίληψή του;

4) Ἔχει ἐπίγνωση ὅτι ὅλες οἱ γενικευτικές ἔννοιες ἀντιπροσωπεύουν καθαρά νοητικές ἀφαιρέσεις χωρίς ἰχνεύσιμο ἀντίκρουσμα στήν ὑλική ὕπαρξη — καί χωρίς τήν δυνατότητα γιά γνωσιακή πρόσβαση στό ἀντίκρουσμα αὐτό, ἀκόμα καί ἄν ὑποθεθῆ ὅτι τελικῶς ὑπάρχει;

5) Ἔχει ἐπίγνωση ὅτι καί ὡς νοητικές ἀφαιρέσεις, τά περισσότερα ἀντιθετικά ζεύγη ἐννοιῶν (ὅπως π.χ. ἐνεργητικό-παθητικό, καλό-κακό, εἶναι-γίγνεσθαι κ.λπ.) ἀνάγονται ὄχι σέ ἀντίθετες καταστάσεις, ἀλλά σέ συμπληρωματικές ποιότητες — καί ὅτι οἱ πόλοι τῶν ζευγῶν αὐτῶν δέν μποροῦν (κατά συνέπειαν) νά ἀντιπαραβληθοῦν;

Εἶναι περισσότερο ἀπό βέβαιο ὅτι γιά νά βρεθοῦν ἔγκυρες ἀπαντήσεις στά παραπάνω ἐρωτήματα χρειάζεται νά καταφύγῃ κανεῖς σέ ἄλλους τομεῖς τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐκτός ἀπό τήν φιλοσοφία. Ἐνάντια σ' αὐτούς συγκαταλέγονται ἡ βιολογία, ἡ ψυχολογία (ἰδίως ἡ γιουνγκική, ἡ γκεστάλτ καί ἡ γνωστική), ἡ νευροφυσιολογία τῶν αἰσθήσεων καί τοῦ ἐγκεφάλου, ἡ θεωρητική φυσική, ἡ τυπική λογική (περιλαμβανομένης τῆς μεταλογικῆς), ἡ ἐπιστημολογία καί ἡ χαολογία. Ὅφείλει ἐπίσης νά καλλιεργήσῃ κανεῖς τήν ἐπίγνωση τῶν δικῶν του προσωπικῶν μεταφυσικῶν προτιμήσεων, περιλαμβανομένων τῶν αἰτίων των. Ὅμως ἡ διεπιστημονική αὐτή ἔρευνα προϋποθέτει τέτοια περιθώρια χρόνου, γνώσεις καί συνδυασμούς γνώσεων, ὥστε ἀποκλείεται ὁ ἐνδιαφερόμενος νά τίς ἀποκτήσῃ. Αὐτό μέ τήν σειρά του ἀποκλείει νά βρεθοῦν οἱ ἀπαντήσεις στά προαναφερθέντα πέντε μεγάλα ἐρωτήματα. Σημαίνει τοῦτο ὅτι πρέπει νά σταματήσῃ κανεῖς νά χρησιμοποιῆ τόν γραπτό λόγο, ἢ καί τόν ἑναρθρο προφορικό; Πρέπει νά καταφύγῃ πάλι στίς ἄναρθρες κραυγές καί τίς χειρονομίες γιά νά συνεννοηθῆ, ὅπως οἱ πιθηκάνθρωποι;

Ἄσφαλῶς ὄχι. Ἡ ἀδυναμία ἀπάντησης στά παραπάνω πέντε θεμελιώδη ἐρωτή-

ματα σημαίνει απλώς ότι είμαστε πιο γνωσιοθεωρητικά υποψιασμένοι όταν χρησιμοποιούμε τον έννοιοκεντρικό λόγο — και συνεπώς πιο συνειδητοί των παγίδων του. Σημαίνει ακόμα ότι πρέπει να αρχίσουμε να χρησιμοποιούμε τό λόγο αυτό όπως ο Ήράκλειτος, ο Παρμενίδης και ο Σωκράτης — με τρόπο που παραπέμπει ταυτόχρονα εις, διά και πέρα από τις έννοιες. Σέ τοῦτο ἔγκειται ἡ ἀποστολή τῆς φιλοσοφίας σήμερα.

Γιατί αὐτοπαγιδεύθηκαν οἱ Κάντ, Καρτέσιος καί Φρόντ

Βέβαια ὁ ὄντογνωσιοθεωρητικός υποψιασμός ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος ὑποσυνείδητης ἐπιταγῆς γιά τόν ἄνθρωπο, σέ ὅποιο πολιτισμό καί ἄν ἀνήκη. Δέν σταμάτησε ἔτσι ποτέ νά σπρώχνη τό δυτικό πνεῦμα σέ ἀναζητήσεις γιά κάποιου εἴδους βεβαιότητα ὅτι οἱ ὅποιες συλλήψεις ἢ στοχασμοί του εἶναι βάσιμοι, ἢ ἐξηγοῦν τοῦλάχιστον ἐπαρκῶς τά φαινόμενα καί τίς μεταξύ των σχέσεις.

Ἐν τούτοις, ἀκόμα καί ὅταν ὁ ὑποσυνείδητος πιά γνωσιο-θεωρητικός υποψιασμός ἔβαζε στό στόχαστρο τήν ἴδια τήν συνείδηση, ὅπως συνέβη μέ τόν Κάντ, τόν Ντεκάρτ καί τόν Φρόντ, τοῦτο ἔγινε ἐπειδή οἱ ἄνθρωποι αὐτοί ἀγνοοῦσαν τήν βαθύτερη φύση, ἐμβέλεια καί δεοντολογία τῆς ἐρευνώσας συνείδησης. Ἐτσι ὁ Κάντ ἀναγόρευσε τήν ἀνημποριά τοῦ ἀντικειμενοκρατούμενου νοῦ νά συλλάβη τό αὐτό καθ' αὐτό τῶν ὄντων ὡς ἐγγενῆ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά ἔχη πρόσβαση σ' αὐτό. Ὁ Καρτέσιος πίστεψε ὅτι ἀφοῦ τήν ἐγγύηση τῆς ἀσφαλοῦς γνώσης δέν προσφέρει ἡ αἰσθητηριακή ἐμπειρία, τήν προσφέρει ἡ λογική ἀφαίρεση — παρεξηγώντας ἐν προκειμένῳ τόν Σωκράτη. Καί ὁ Φρόντ μέρδεψε τούς βιολογικούς καθορισμούς, πού θέλει νά ὑπερβῆ ὁ ἄνθρωπος λόγω ἐπικράτησης ἐντός του τοῦ ἔλλογου νοῦ, μέ τίς γεννητήσιες τάσεις πού δέν χειρίζεται σωστά λόγω τοῦ συνειδησιακοῦ των ἐξαντικειμενισμοῦ.

Καί οἱ τρεῖς στοχαστές ὀσφράνθηκαν ὅτι κάτι δέν πάει καλά μέ ὠρισμένα προϊόντα τῆς ἀντικειμενοκρατούμενης σκέψης. Τό ὀσφράνθηκαν ὅμως λόγω τῆς ἐξαιρετικῆς των ἰκανότητας περί τόν χειρισμό της. Ὁχι λόγω ἐνόρασης στήν συνολική λειτουργία τῆς συνείδησης. Παρασύρθηκαν ἔτσι σέ ἕνα παγιδευτικό συμπέρασμα: Οἱ συγκεκριμένες ἀδυναμίες πού ἐπεσήμαιναν ὀφείλονταν στό περιεχόμενο τῆς κρινόμενης σκέψης καί σέ παραλείψεις ἢ δομικές ἀτέλειές της. Οἱ ἀδυναμίες αὐτές μποροῦσαν συνεπῶς νά ἀντιμετωπισθοῦν μέ μιάν ἀναζήτηση (καί ἐξουδετέρωση) φαινομενικῶν αἰτίων καί ὄχι μέ τόν περιορισμό τοῦ ἰδίου τοῦ ἐξαντικειμενισμοῦ, πού ἔδινε ὑπόσταση στήν κρινόμενη σκέψη.

Οἱ ἀγνοημένες πτυχές τῆς συνειδησιακῆς λειτουργίας

Ἡ παραπάνω τάση σφραγίζει τόσο χαρακτηριστικά τόν δυτικό τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι, ὥστε ἀξίζει νά σταθοῦμε σ' αὐτήν. Γιά λόγους πού συνυφαίνονται ἀξεδιάλυτα μέ τήν ἔφεση τοῦ δυτικοῦ ἀνθρώπου νά ἐκπορθῆ καί γενικεύη τά πράγματα, ὁ Κάντ, ὁ Καρτέσιος καί ὁ Φρόντ δέν μπόρεσαν νά καταλάβουν κάτι πολύ βασικό: Ὅτι οἱ διάφορες ἀδυναμίες τῆς σκέψης, ὅταν αὐτή ἀντικειμενοκρατῆται, δέν ὀφείλονται στίς συγκεκριμένες συλλήψεις πού τήν ὑποκινοῦν. Οὔτε ὀφείλονται σέ

κάποιον ἄστοχο χειρισμό τῶν ἐν λόγῳ συλλήψεων. Ὁφείλονται μόνο στό γεγονός ὅτι οἱ φορεῖς τῆς ἀντικειμενοκρατούμενης σκέψης ἀγνοοῦν τί ἀκριβῶς κάνουν οἱ ἴδιοι ὅταν στοχάζονται ἢ θεωρητικολογοῦν. Ἀγνοοῦν δηλαδή τίς τρεῖς καθοριστικές πτυχές πού συνυφαίνονται στήν λειτουργία τῆς συνείδησης, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν συγκεκριμένη ροπή πού ἔχει ἐπικρατήσει ἐντός της ἢ χρωματίζει τά προϊόντα της. Οἱ τρεῖς αὐτές καθοριστικές πτυχές εἶναι:

1ο) Ὅλες οἱ συλλήψεις στηρίζονται σέ μεταμορφούμενες συνιστώσες. Τέτοιες εἶναι, μεταξύ ἄλλων, τό εἶδος τοῦ χρησιμοποιουμένου διαύλου (ἔτοιμες περιγραφές, σύμβολα, οἱ πέντε αἰσθήσεις, λογικά συμπεράσματα, ἡ διαίσθηση κ.λ.π.) πρόσβασης στήν πραγματικότητα, ὁ τόπος, ὁ χρόνος, οἱ προσωπικές εὐαισθησίες ἢ ἱκανότητες καί οἱ συγκεκριμένες ἀντικειμενικές καταστάσεις πού ἀντιμετωπίζει τό ἄτομο. Δέν ἀλλάζουν μόνο τά πάντα. Ἀλλάζει ἡ ἴδια ἢ ἀλλαγή. Ἀλλάζει ἐπίσης ἡ πρόσληψη τῆς ἀλλαγῆς. Ἐν τούτοις, οἱ φορεῖς τῆς ἐξαντικειμενικευτικῆς σκέψης δέν ἔχουν ἐπίγνωση τῆς ἐγγενοῦς σχετικότητας ἢ ἀλληλεπίδρασης τῶν παραμέτρων πού χρησιμοποιοῦν στίς συλλήψεις των. Αὐτό, πιστεύουν, ἰσχύει μόνο γιά τίς συνιστώσες τῶν συλλήψεων τῶν «ἄλλων». Οἱ δικές των συνιστώσες παρουσιάζουν ηὔξημένη μονιμότητα (καί ἐγκυρότητα) ἐπειδή στηρίζονται σέ μίαν ἀντικειμενικότητα γενικῶς ἀναγνωρίσιμη. Τό γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι σκέπτονται καί φέρονται σάν νά ὀρίζονται ἀπό μιά παρόμοια ἀντικειμενικότητα ἀποτελεῖ ἐχέγγυο (γι' αὐτούς) ὅτι οἱ συνιστώσες τῶν συλλήψεων τους ὄντως ἰσχύουν πάντα καί παντοῦ. Μποροῦν νά ἐξισώνουν ἀκίνδυνα τήν ὀρθότητα μέ τήν ἀντικειμενικότητα — καί τήν ἀντικειμενικότητα μέ τήν πραγματικότητα. Τό μόνο πρόβλημα εἶναι μήπως ἐμφανισθοῦν λιγώτερο θετικιστές ἀπό ὅσο «πρέπει»!

2ο) Ἡ ἴδια ἢ φιλοσοφική ἢ ἐπιστημονική σύλληψη ἀποτελεῖ ἕνα μεταμορφούμενο μηχανισμό γιά τόν χειρισμό μεταμορφουμένων συνιστωσῶν, οἱ ὁποῖες, ὅπως προαναφέρθηκε, εἶναι ἐπίσης χωροχρονικά, συνειδησιακά καί πολιτισμικά καθορισμένες. Καμμία σύλληψη δέν ἀποτελεῖ ἐνόραση σέ κάποια ἔσχατη ἀλήθεια, ὅσο γενική, ἀφηρημένη ἢ καθολική καί ἂν ἐμφανίζεται. Ἰσχύει μόνο στήν ἔκταση πού ἰσχύουν οἱ συγκεκριμένες συνιστώσες καί οἱ μεταξύ των συγκεκριμένες ἀλληλεπιδράσεις. Ἀκόμα καί ἡ μερικότητα τῶν γενικοτήτων δέν ἀποτελεῖ γενικότητα.

3ο) Ἡ ὅποια ἀδυναμία στήν σκέψη δέν ὀφείλεται σέ ἐσφαλμένο χειρισμό τῶν ἐξαντικειμενικευμένων συλλήψεων, ἢ τῶν εἰδικῶν συνιστωσῶν στίς ὁποῖες αὐτές στηρίζονται. Προέρχεται ἀπό τόν ἀσυνείδητο ἐξαντικειμενισμό καί αὐτοῦ ἀκόμα τοῦ μηχανισμοῦ τῶν ἐξαντικειμενικεύσεων. Δέν ὑπάρχει σωστή ἢ ἐσφαλμένη σκέψη. Ὑπάρχει μόνο ἐπίγνωση ἢ ἀγνοία τοῦ ἐξαντικειμενισμοῦ της — καί τῶν παραγόντων πού συνυφαίνονται σ' αὐτόν. Τό πρόβλημα βρίσκεται πάντα σ' αὐτήν τήν ἀγνοία καί ποτέ στό περιεχόμενο πού ἐξαντικειμενικεύεται.

Τό σφάλμα δηλαδή ἔγκειται στό γεγονός ὅτι ἀγνοοῦνται ἡ μερικότητα, ἡ ροϊκότητα καί ἡ προσωρινότητα τῶν βασικῶν παραμέτρων καί συλλήψεων ὅπου στηρίζεται ἡ ἀντικειμενοκρατούμενη σκέψη. Καί δέν γίνονται ἀντιληπτές ἡ μερικότητα, ἡ ροϊκότητα καί ἡ προσωρινότητα ἐπειδή αὐτές παρουσιάζονται στήν συνείδηση μέ τήν μορφή ἐξαντικειμενικευμένων ἀποσταγμάτων ἀπό μέσες ἐντυπώσεις. Οἱ φορεῖς τῆς ἀντικειμενοκρατούμενης σκέψης θεωροῦν τήν σαφήνεια τῆς μέσης ἐντύπωσης, ὅπου καταλήγει ἡ γενικευτική πρόσληψη τοῦ ἀποσπασματικοῦ, ὡς προτι-

μότερη από τήν ασάφεια πού συνεπιφέρει ή άποσπασματική πρόσληψη τής πραγματικότητας. Κριτήριό τους είναι αυτό πού μπορεί νά περιγραφῆ καί ὄχι αυτό πού είναι ὅπως είναι. Στόχος τους είναι αυτό πού προσφέρεται σέ ἐξήγηση καί ὄχι αυτό πού προσφέρεται σέ θέαση.

Ποῦ, πῶς καί γιατί δημιουργεῖται τό πρόβλημα τοῦ ἐξαντικειμενισμοῦ

Ἐδῶ πρέπει νά δοθῆ μιά τελεσίδικη διευκρίνηση στό θέμα τοῦ ἐξαντικειμενισμοῦ καί τοῦ βαθύτερου προβλήματος πού θέτει. Οἱ προηγούμενες παράγραφοι προετοίμασαν τό ἔδαφος. Τώρα πρέπει ὁ δάκτυλος νά τεθῆ ἐπί τῶν τύπων τῶν ἡλῶν.

Τό ἴδιο τό ἀντικειμενοποιεῖν ἀντιπροσωπεύει ἀναγκαῖα καί δημιουργική ροπή τής συνείδησης. Ἡ φύση συνεχῶς ἐξαντικειμενικεύει τούς γόνιμους συνδυασμούς τῶν στοιχείων ἢ ἐποικοδομημάτων της. Ὅπως ἐλέχθη ὁμως στήν ἀρχή, καί ἄλλες ροπές συνυφαίνονται στήν λειτουργία τής συνείδησης — καί τής φύσης. Ἐπομένως τό ὅποιο θεωρητικό σφάλμα στήν ὅποια σύλληψη ἢ σκέψη δέν ὀφείλεται στό ἀντικειμενοποιεῖν καθ' αὐτό. Ὄφείλεται στήν πεποίθηση ὅτι ὁ ἐξαντικειμενισμός είναι ὁ μόνος τρόπος, ἢ ἐν πάσει περιπτώσει ὁ μόνος ἀσφαλῆς τρόπος, γιά νά λειτουργῆ ἢ συνείδηση. Ὁ Κάντ, ὁ Ντεκάρτ, ὁ Φρόντ καί γενικώτερα ὁ δυτικός ἄνθρωπος πίστεψαν βαθειά στήν παγιδευτική αὐτή ἄποψη. Ταύτισαν πλήρως τήν ἀντικειμενοποιό ροπή τής συνείδησης μέ ὀλόκληρη τήν συνειδησιακή λειτουργία. Δέν κατάλαβαν τί ἀκριβῶς ἔκαναν ὅταν ἀφαιροῦσαν ψυχονοητικῶς τά προϊόντα τής συλληπτικῆς των δραστηριότητας καί (ἐν συνεχείᾳ) τά ἀπολυτοποιοῦσαν εἴτε ὡς συγκεκριμένες θεωρίες, εἴτε ὡς συγκεκριμένους συσχετισμούς, εἴτε ὡς συγκεκριμένες ἀρχές.

Οὔτε κατάλαβε ὁ δυτικός ἄνθρωπος ὅτι στήριξε ὀλόκληρες γνωσιοθεωρητικές ἀρχές, ὅπως ἡ λογοκρατία, ὁ ἐμπειρισμός καί διάφορες μίξεις τῶν δύο, ἀλλά καί ὀλόκληρα κοσμοθεωρητικά συστήματα, ὅπως ὁ σκεπτικισμός, ἡ ἰδεοκρατία, ἡ ἐπιστημονοκρατία καί διάφορα ὑβρίδιά των, σέ μιά σαφῶς μεμονωμένη (καί περιορισμένη) ροπή τής συνειδησιακῆς λειτουργίας. Πολύ λιγώτερο ὑποψιάσθηκε ὁ δυτικός ἄνθρωπος ὅτι ἀπό τήν στιγμή πού μιά τέτοια μεμονωμένη ροπή ἀναγορεύεται σέ ἀπόλυτο κανόνα τής ὀρθῆς σκέψης, ὄχι μόνο περιορίζει τήν ροϊκή πρόσληψη τής πραγματικότητας, ἀλλά τήν στρεβλώνει καί ἐπεκτείνει τά σφάλματά της, ἀφοῦ ἀντιδρᾷ σ' αὐτά μέσα ἀπό τήν ἴδια μεμονωμένη ροπή. Ἡ δημιουργική ἐπισήμανση ἢ ἐπαναξιολόγηση δεδομένων γιά τήν δημιουργική ἐπισήμανση ἢ ἐπαναξιολόγηση νέων θεωρίων, ἀλλ' ἐπίσης ἡ συνεχῆς διαλεκτική ἀναθεώρηση συμπερασμάτων ὑπό τό φῶς νέων συμπερασμάτων, στίς ὁποῖες ἐπιδίδονται ἀπό ἀνάγκη ἡ φιλοσοφία καί ἡ ἐπιστήμη κατά τούς τελευταίους αἰῶνες, δέν ἀποτελεῖ λύση. Ἀποτελεῖ προέκταση στό διηνεκές μιᾶς νεανικῆς πολιτισμικῆς αὐταπάτης, ὄχι τόσο διάφορης ἀπό ἐκείνη τοῦ σκύλου πού κυνηγάει τήν οὐρά του. Ἡ ἐν λόγῳ πολιτισμική αὐταπάτη ὑποκινεῖ ἕνα ἀνατροφοδοτούμενο πρόγραμμα θεάτρου σκιῶν σέ ὄλους σχεδόν τούς τομεῖς τής σημερινῆς ζωῆς, ἔτσι πού ὄχι μόνο δέν προάγεται τό οὐσιαστικό εὐ ζεῖν, ἀλλά σημειώνεται ἀπομάκρυνση ἀπό αὐτό.

Οί άρνητικές προεκτάσεις του έξαντικειμενισμού

Οί παρακάτω τέσσερεις έδραιωμένες σήμερα πολιτισμικές πρακτικές άποκαλύπτουν ποία ποιοτική άλλοίωση τής ζωής είσήγαγε ό έξαντικειμενισμός τής συνείδησης και ταυτόχρονα πώς θά μπορούσαν οί έν λόγω έδραιωμένες πολιτισμικές πρακτικές νά αναστραφοϋν, έπ' ώφελεία του άνθρώπου και τής κοινωνίας:

— 'Η συμβατική ιατρική προσπαθει νά προωθήση τήν ύγεία πολεμώντας τήν άρρώστεια. 'Αλλά όσο περισσότερο πολεμά ή συμβατική ιατρική τήν άρρώστεια, τόσο λιγώτερο άσχολεϊται μέ τήν ύγεία και όσο λιγώτερο άσχολεϊται μέ τήν ύγεία, τόσο περισσότερο κυριαρχεί ή άρρώστεια.

Μιά άλλη ιατρική δέν θά στόχευε μόνο στήν ίαση τών άσθενειών. Οϋτε θά στόχευε κυρίως στήν πρόληψή των. Θά στόχευε πρωταρχικά στήν γνώση — και τήν τόνωση— τής ύγείας. Τότε θά μειωνόταν αϋτομάτως ή άρρώστεια. Θά άνέκυπτε έπίσης ένα άποτελεσματικό κριτήριο για τον καθορισμό της. Θά μπορει νά είναι κανείς ύγιής και νά έχη ταυτόχρονα μιάν άρρώστεια — ή θά μπορη νά μήν έχη καμμία άρρώστεια χωρίς νά είναι ταυτόχρονα ύγιής.

— 'Η φιλοσοφία τής γλώσσας προσπαθει νά άκουμπήση τήν άλήθεια έπισημαίνοντας τό ψέμα. 'Αλλά όσο περισσότερο άνιχνεύει τό ψέμα ή φιλοσοφία τής γλώσσας, τόσο περισσότερο όρίζεται άπό αϋτό και όσο περισσότερο όρίζεται άπό τό ψέμα, τόσο περισσότερο τής ξεφεύγει ή δυνατότητα πρόσβασης στήν άλήθεια.

Μιά άλλη φιλοσοφία τής γλώσσας δέν θά προσπαθοϋσε νά έξιχνιάση τό ψέμα. Οϋτε θά προσπαθοϋσε νά τό περιορίση. Θά προσπαθοϋσε νά δη τί δέν μπορει νά άκουμπήση ή γλώσσα — και γιατί. Θά άνέκυπτε τότε κάτι μέσα άπό τίς άναζητήσεις της, τό όποιο θά φόρτιζε έτσι τήν γλωσσική άνεπάρκεια μετάδοσης τής άλήθειας, ώστε θά έξαφανιζόταν αϋτομάτως τό ψέμα. Τό ίδιο τό περιορισμένο στοιχείο τής γλώσσας θά έθετε τον άκροατή ή άναγνώστη σε έπαφή μέ ό,τι βρίσκεται πέρα άπό τά όριά της. Τό ίδιο τό έννοιολογικό ή έκφραστικό σφάλμα θά τον καθιστοϋσε συνειδητό εκείνου άπέναντι στο όποιο σφάλλει ή χρησιμοποιούμενη έννοια ή έκφραση.

— 'Η μεριμνώσα δημοκρατική κοινωνία προσπαθει νά συμπαρασταθη στον πολίτη. 'Αλλά όσο περισσότερο συμπαραστέκεται στον πολίτη ή μεριμνώσα δημοκρατική κοινωνία, τόσο περισσότερο τον άδρανοποιεί και όσο περισσότερο τον άδρανοποιεί, τόσο περισσότερο χρειάζεται εκείνος τήν βοήθειά της.

Μιά άλλη μεριμνώσα δημοκρατική κοινωνία δέν θά έπιχειροϋσε νά βοηθήση τον πολίτη νά άντιμετωπίση τίς δυσκολίες του. Θά έπιχειροϋσε νά τον καταστήση ίκανό νά τίς προλαμβάνη ή χειρίζεται μόνος του — και όταν δέν τό καταφέρνει, νά κερδίζη άπό τά σφάλματά του ή τίς άτυχίες του. 'Υλική συμπάρασταση θά παρείχετο μόνο σε περίπτωση άδυναμίας του πολίτη νά ξεπερνά μία συγκεκριμένη δυσκολία — και τότε μόνο μέ τήν έννοια ότι ή ίδια ή κοινωνία θά άποτελοϋσε έκφραση τής βούλησης του πολίτη νά προνοή για τήν άντιμετώπιση τών άνυπέρβλητων προσωπικών του δυσχερειών μέσα άπό τίς άύξημένες δυνατότητες τής συνεργατικής όργάνωσης. 'Η διαφορετική αϋτή κοινωνία δέν θά ύπηρεχε για τον πολίτη. Οϋτε θά ύπηρεχε ό πολίτης για τήν κοινωνία. Θά

ὕπῃρχε ὁ πολίτης γιά τόν ἑαυτό του — καί ἡ κοινωνία θά ἀντιπροσώπευε ἀπλῶς τήν ἔκφραση τῆς συλλογικά ὀργανωμένης αὐτοβοήθειας, στήν διατήρηση τῆς ὁποίας θά εἶχε ὑπεύθυνα συμβάλλει ὁ ἴδιος. Θά ὑπῃρχε πλήρης ἀντίληψη τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ὁλότητα συμπαραστέκεται τήν μονάδα μόνο στήν ἔκταση πού ἡ μονάδα θέλει νά συμπαρασταθῇ τήν ὁλότητα.

- Ἡ ἐπιστήμη προσπαθεῖ νά πλουτίσει τήν γνώση περιορίζοντας τήν ἄγνοια. Ἀλλά ὅσο περισσότερο περιορίζει ἡ ἐπιστήμη τήν ἄγνοια, τόσο περισσότεροι τομεῖς ἢ ἀποχρώσεις γνώσης ξανοίγονται μπροστά της καί ὅσο περισσότεροι τομεῖς ἢ ἀποχρώσεις γνώσης ξανοίγονται μπροστά στήν ἐπιστήμη, τόσο μεγαλύτερη ἀναδεικνύεται ἡ ἄγνοια.

Μιά ἄλλη ἐπιστήμη δέν θά στόχευε στόν περιορισμό τῆς ἄγνοιας. Θά στόχευε στό βᾶθεμα τῆς γνώσης. Τότε θά μειωνόταν αὐτομάτως ἡ ἄγνοια. Θά ἀνέκυπτε ἐπίσης ἕνα ἀποτελεσματικό κριτήριο γιά τό τί τελικά ἀξίζει νά ἐρευνᾶται, πῶς καί πρὸς ποῖο σκοπό. Δέν θά ὑπηρετοῦσε ὁ ἄνθρωπος τήν ἐπιστήμη. Ἡ ἐπιστήμη θά ὑπηρετοῦσε τόν ἄνθρωπο — σέ ὅλα τά ἐπίπεδα τῶν ἀναγκῶν του.

Ἀντιστροφή τῆς καρτεσιανῆς λογικῆς

Στό δεύτερο μέρος τῆς παρουσίασης κάθε μιᾶς ἀπό τίς παραπάνω τέσσερις ἐδραιωμένες σήμερα πολιτισμικές πρακτικές, εἰσάγεται μιᾶ πλήρης ἀντιστροφή τῶν δύο βασικῶν πόλων τῆς καρτεσιανῆς λογικῆς. Δέν ὑπάρχω ἐπειδή σκέπτομαι· σκέπτομαι ἐπειδή ὑπάρχω. Τά πράγματα ἐμφανίζονται στά μάτια μου ὅπως ἐμφανίζονται ἐπειδή εἶμαι αὐτός πού εἶμαι. Δέν εἶμαι αὐτός πού εἶμαι ἐπειδή ἐμφανίζονται τά πράγματα στά μάτια μου ὅπως ἐμφανίζονται. Ἡ γνώση μου δέν εἶναι πρωτίστως γνώση ἀντικειμένου. Εἶναι γνώση τῆς γνώσης. Ἀναγνωρίζω ἐπειδή γνωρίζω. Δέν γνωρίζω ἐπειδή ἀναγνωρίζω. Ἀποβάλλω τούς ρύπους ἐπειδή εἶμαι καθαρός. Δέν εἶμαι καθαρός ἐπειδή ἀποβάλλω τούς ρύπους.

Ἡ ἀντιστροφή αὐτή τῆς καρτεσιανῆς λογικῆς εἰσάγει μέ τήν σειρά της σέ μιᾶ ἀλληλουχία ἀπό ἀκόμα πιό προωθημένες διαπιστώσεις: Εἶναι ἀδύνατο νά γνωρίσει κανεῖς τόν γνώστη μέ τόν ἴδιο τρόπο πού γνωρίζει τό γνωριζόμενο. Εἶναι ἀδύνατο νά συλλάβῃ τό καθολικό μέ τόν ἴδιο τρόπο πού συλλαμβάνει τό μερικό. Εἶναι ἀδύνατο νά πιάσῃ πῶς λειτουργεῖ ἡ συνείδηση ἀνιχνεύοντας τίς λειτουργίες της. Πρόκειται γιά δύο ἐπίπεδα — καί δύο ποιότητες — ἀντίληψης τελείως διαφορετικά. Ὁ γνώστης δέν εἶναι τό προϊόν τῶν γνώσεών του. Εἶναι τό κριτήριό τους. Τό καθολικό δέν εἶναι ἡ σύνθεση τῶν μερῶν του. Εἶναι τό σημεῖο τῆς ἀναφορᾶς των. Ἡ συνείδηση δέν εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῶν λειτουργιῶν της. Εἶναι ἡ προϋπόθεσή τους.

Δέν ἔχομε ἐδῶ κάτι πού μετρίεται. Ἐχομε κάτι πού μετράει — χωρίς νά μπλέκεται στά γρανάζια τῶν μετρήσεών του.

Βέβαια ἀντικειμενοποιεῖ καί ὁ μετρῶν τά ὅσα μετρᾷ. Τό ἐπιτάσσει αὐτή αὐτή ἡ φύση τοῦ συνειδένα. Ὅμως ἀντικειμενοποιώντας ὁ μετρῶν δέν ἀντικειμενοκρατεῖται — καί ἀπομονώνοντας δέν ἀπομονώνεται. Δέν βλέπει ἐπειδή ἐμφανίζονται πράγματα στό πεδίο τῆς ὄρασής του. Τά πράγματα ἐμφανίζονται στό πεδίο τῆς ὄρασής του ἐπειδή βλέπει.

Ἐτεροσκόπηση, αὐτοσκόπηση καὶ ἡ ἔσχατη διαφάνεια τοῦ ὄντος

Ποῖες σκέψεις γεννᾷ ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ ἔξαντικειμενισμός ἐπισκιάζει σήμερα ὅλες τίς ἄλλες ροπές τῆς συνείδησης καὶ στρεβλώνει τὴν λειτουργία της, ὅπως ἐξετέθη μέχρι τώρα στό δοκίμιο αὐτό; Πῶς μπορεῖ νά χειρισθῆ κανεὶς σωστά τόν ἔξαντικειμενισμό ἀπό τὴν στιγμή πού ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ κυριαρχία του στήν συνείδηση παρουσιάζεται ἀντιδεοντολογική;

Γιὰ νά συλλάβης τί σημαίνει συνείδηση καὶ ἀπό ποῖες ποιότητες ἐμφορεῖται ὡς συνολική λειτουργία, πρέπει νά σταματήσης τὴν ἴδια τὴν τάση της νά ἔξαντικειμενικεύῃ ἀσύγγνωστα τό ὅποιο ἀντικείμενο — περιλαμβανομένου τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἀπομονώνεις τότε τὴν συλληπτική διαδικασία ὡς φαινόμενο καὶ διοχετεύεις τὴν ἐκεῖ ἐπενδυμένη ἐνέργεια σέ μιά συνειδητότητα χωρίς ἀντικείμενο — καὶ χωρίς ὑποκείμενο. Αὐτό σημαίνει ὅτι δίνεις στήν συνείδηση μιά ἀμφίδρομη σωκρατική κίνηση — ἀπό τὰ ἔνδον πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἀπό ἔξω πρὸς τὰ ἔνδον. Κοιτᾷς ἔξω ὄντας ἀγκυροβολημένος μέσα καὶ κοιτᾷς μέσα ἐπισημαίνοντας ἀμέσως πῶς τό ἔξω σέ ἐπηρεάζει — καὶ γιατί. Ὁ ἔνδον ὀφθαλμός διαβλέπει τὴν ἔσω διάσταση κάθε ἔξωτερικοῦ στοιχείου, ἔτσι πού γίνεται γι' αὐτόν πραγματικότητα ἡ γνωστή ρήση τοῦ Παρμενίδη «ταῦτόν δ' ἐστὶ νοεῖν τε καὶ οὔνεκεν (τό) νόημα». Ἐχεις ἐπιστρέψει στίς ρίζες τῆς συνείδησής σου, ὅπου ἐπουλώνεις τὴν ἀρκτική σχάση τοῦ ὄντος.

Αὐτό εἶναι κάτι πού ὑπερβαίνει ἐξ ὀρισμοῦ τίς δυνατότητες καὶ τὰ ἐνδιαφέροντα τῆς φιλοσοφικῆς ἢ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης — καὶ γι' αὐτό οἱ δύο κλάδοι δέν ἀσχολήθηκαν κατ' ἀρχὴν μαζί του, μέ μεγάλη ἐξαίρεση βέβαια τόν Παρμενίδη καὶ τόν Σωκράτη. Ἦλθε ἔτσι ἡ στιγμή νά ἀσχοληθοῦμε ἐμεῖς μέ τό θέμα. Τό ἀπαιτοῦν τὰ ἐπικίνδυνα ἀδιέξοδα στά ὅποια ἔχει ὀδηγηθῆ ὁ σημερινός ἔξαντικειμενευτικός πολιτισμός — ἀπό τὴν τεχνολογία καὶ τὴν ἐκπαίδευση μέχρι τὴν κοινωνία καὶ τίς προσωπικές σχέσεις.

Ἡ γνώση τοῦ ἑαυτοῦ παρουσιάζεται σαφῶς τό ἴδιο ἐφικτή μέ τὴν γνώση *περὶ* τόν ἑαυτό. Τοῦτο σημαίνει ὅτι θά δοῦμε προηγουμένως ξεκάθαρα τί ἀκριβῶς ἐξυπακούει τό βλέπειν καὶ πῶς αὐτό συναρτᾶται πρὸς ὅ,τι δέν φαίνεται. Τό μὴ ὄρατό (δηλαδή τό μὴ ἐμπίπτον στίς αἰσθήσεις, ὅπως ἔχουν ὑπερτονωθῆ σήμερα) θά γίνη τότε ὑπόβαθρο τοῦ ὄρατοῦ. Τό ὄλο (δηλαδή ἡ συνάρτηση τῶν μερικότητων καὶ τῶν πιέσεων πού ἀσκοῦνται σ' αὐτές λόγω τῆς καθολικότητας τῆς συνάρτησης) θά γίνη διάσταση τοῦ μερικοῦ. Τό ρέον (δηλαδή ὁ μετασχηματισμός τῶν πάντων λόγω τοῦ δυναμικοῦ χαρακτήρα τῆς συνάρτησης) θά γίνη ποιότητα τοῦ ἀποκρυσταλλωμένου. Καὶ ἡ αὐτοσκόπηση (δηλαδή ἡ παρατήρηση τῶν ὄσων συμβαίνουν ἐντός τῆς συνείδησης χωρίς ἀναφορά στόν παρατηρητή) θά γίνη τό μπόλι τῆς ἔτεροσκόπησης. Ὁ ἄνθρωπος δέν θά βλέπῃ τόν κόσμον ὅπως τόν βλέπει ἐπειδὴ θεωρεῖ τόσο τόν ἴδιο ὅσο καὶ τόν ἑαυτό του δοσμένο. Θά τόν βλέπῃ ὅπως εἶναι ἐπειδὴ βλέπει τί ἐμποδίζει τόν ἴδιο νά τόν δῆ ξεκάθαρα — καὶ τό ἐξουδετερώνει. Τό αὐτό καθ' αὐτό τοῦ ἑαυτοῦ του θά ἀπορρίπτῃ συνεχῶς περισσότερο τό μὴ αὐτό καθ' αὐτό τοῦ κόσμου — ὅπως τό αὐτό καθ' αὐτό τοῦ κόσμου θά ἀπορρίπτῃ συνεχῶς περισσότερο τό μὴ αὐτό καθ' αὐτό τοῦ ἑαυτοῦ του.